

VOIKO KIELENMUUTOKSIA ENNUSTAA?

Kari Nahkola & Marja Saanilahti 10 vuotta myöhemmin. *Seuraututkimus kielenmuutosten etenemisestä yksilön kielessä ja puheyhteisössä.* Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 68. Turku 2001. 269 s. ISBN 951-29-2022-0.

Kari Nahkolan ja Marja Saanilahden teos on raportti reaaliajassa tutkittua kielenmuutoksesta hämäläisessä Virtain Vaskiveden murteessa. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut testata näennäisaikamenetelmän todellista ennustusvoimaa. Näennäisaikamenetelmän hypoteesi on, että ikäpolvien erot kuvastavat kielenmuutoksen etenemisen vaiheita: jonkin tietyllä hetkellä vallitsevan variaatiojakauman perusteella voitaisiin siis ennustaa tulevia kielenmuutoksia. Tähän sisältyy myös oletus siitä, että puhujan idiolekti säilyy suhteellisen muuttumattomana läpi elämän ja että kielenmuutokset etenevät näin lähinnä sukupolvien taitteessa (*generational change*, ks. Labov 1994: 83–84). Kysymykseen siitä, missä määrin kielen muuttumista koskevat ennusteet todella pitävät paikkansa, Nahkolan ja Saanilahden tutkimustulokset vastaavat hämäläisen murreaineiston valossa.

TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Tutkimuksen varsinaiset tavoitteet jakautuvat kolmia kielen muuttumisen tutkimiseen

yksilön, yhteisön ja kielisysteemin näkökulmasta. Muuttuvatko idiolektit puhujien elinaikana ja onko muutosten laadussa eroa puhujien iän ja sukupuolen mukaan? Voiko kielenpiirteiden edustuksen ikäryhmittäisen jakauman perusteella ennustaa seuraavan sukupolven edustusta? Minkä kielenpiirteiden edustus on yksilön ja yhteisön kielessä muuttunut kymmenessä vuodessa? Aineisto tutkimukseen on kerätty vuosina 1986 ja 1996. Vuoden 1986 viidestä ikäryhmästä oli toisella haastattelukierroksella mukana kolme nuorinta, mutta vuonna 1996 nauhoitettiin aineistoa myös kouluikäisiltä puhujilta: tarkoituksena on tutkia, paljastuuko aineistosta nuorten kielelle tyypillisiä piirteitä eli ikäryhmäsidonnaisia edustuksia, joista nuori polvi aikuistuessaan luopuu.

Vaskiveden murteen tutkimuksen pää tavoitteena on siis kartoittaa kielen reaaliaikaista muuttumista. Tutkimuksen kolmas vaihe toteutetaan vuonna 2006, jolloin vuoden 1996 aineiston nuorimmat puhujat ovat varttuneet täysi-ikäisiksi. Niin yksilön kuin yhteisönkin kieltä tarkastelevaa reaaliaikamenetelmän metodeihin perustuvaa tutki-

▷

musta ei Suomessa ole kovin paljon tehty, joten kyse on suomalaisen variaation tutkimuksen ja sosiolingvistiikan traditiota uudistavasta tutkimushankkeesta, jota voi pitää merkittävänä kansainvälisessä kielentutkimuksen kentässä (ks. myös esim. Labov 1994, Paunonen 1995). On kyse hankkeesta, jossa paitsi tutkitaan itse kieltä myös koetellaan tutkimuksessa käytettyjä metodeja.

Tutkimuksessa tarkastellaan kymmenen kielenpiirteen edustusta vaskivetisillä puhujilla vuosina 1986 ja 1996. Tutkitut kielenpiirteet jakautuvat kahteen ryhmään sen perusteella, onko yleiskielisen variantin osuus piirteen edustuksessa kasvanut vai pienentynyt kymmenen vuoden aikana eli onko kyseessä niin sanottu murteellistumisvai yleiskielistymismuutos. Tutkitun aineiston yleiskielihakuisiksi piirteiksi osoittautuivat svaavokaali, yleisgemmaatio, konditionaalinen diftongi, *t:n* heikkoasteiset vastineet sekä *ts-* (esim. *metsä* pro *mettä*) ja *tk-* yhtymät (esim. *talokin* pro *talokkin*). Murtehakuisia piirteitä taas olivat *eA-*, *OA-* yhtymät, *isi-*loppuinen konditionaali (*hakkais* pro *hakkaisi*), *olla-*verbin ja *minä-*pronominin muodot (pikapuhemuodot), *si-*loppuinen imperfekti (*hakkas* pro *hakkasi*) sekä 3. infinitiivin illatiivi (*lähteen*).

YLEISKIELIHAKUISET PIIRTEET

Nahkola ja Saanilahti tarkastelevat raportissaan variaatiojakauman muutoksia eri piirteissä ja vaihtelun jäsentymistä iän tai sukupuolen mukaan. Svaavokaali osoittautui (tässäkin tutkimuksessa) miesten ja naisten puhetta erottelevaksi piirteeksi, mutta sen vaihtelusuhteita pohditaan myös lingvistikannalta: aineistosta saatujen tulosten mukaan svaavokaali syntyy vähittäisenä äänteenmuutoksena mutta väistyy harppauksellisesti, eli täysinä svaavokaalei-

ta aletaan korvata suoraan svaattomilla muodoilla eikä (yli)lyhyitä väliavokaaleita sisältävin muodoin. Sama tendenssi ilmeni myös aineiston geminoituneiden ja geminoitumattomien muotojen käytössä. Nahkola ja Saanilahti toteavat, että svaavokaalilla on yhteisössä »viestinnällistä arvoa»: variaatiota svaattomien ja svaallisten muotojen välillä voidaan hyödyntää rekisterivaihtelussa, kuten muitakin yleiskielisen ja murteellisen variantin välisiä vaihtelusuhteita.

t:n heikon asteen vastineiden edustus aineistossa on mielenkiintoinen, sillä vuoden 1996 aineiston nuorin ikäryhmä käytti eniten *d:*llisiä variantteja, kun taas toiseksi nuorimpien puhujien kielessä *d:n* käyttö oli heidän aikuistuessaan vähentynyt. Tämä voisi Nahkolan ja Saanilahden mukaan viitata siihen, ettei *d* assosioitu vain yleiskielen vaan että se olisi omaksuttu jonkinlaisen nuorisokiehen piirteeksi, jonka käyttö vähenee puhujan aikuistuessaa (s. 43). *d:n* asema yhteisössä vaikuttaakin Nahkolan ja Saanilahden mukaan kaksinormiselta: toisaalta se on erityisesti naisten suosima yleiskielinen variantti, toisaalta nuorten kieleen assosioituva piirre. *d:n* tulevaisuuden aseman ennustaminen on kuitenkin ongelmallista, mikäli se oletetaan ikäsidonnaiseksi kielenpiirteeksi, jonka »varianttijakumat tulisi kyetä erottamaan kielenmuutoksen etenemistä ilmentävistä variaatiojakauksista, joissa nuoren polven muista poikkeava edustus jää voimaan puheyhteisössä ja vie uutta varianttia tällä tavoin eteenpäin puheyhteisössä» (s. 49).

Ennusteiden kannalta ongelmallisia ovat myös sanoittaiset erot *t:n* heikon asteen vastineina olevien katomuotojen edustuksessa. Nahkolan ja Saanilahden mukaan on vielä mahdotonta sanoa, onko kyse katoedustuksen sanoittaisesta etenemisestä *h:n* jälkeiseen asemaan vai heijastavatko sanoittaiset erot leksikaalistumiskehitystä, jossa kato olisi asettumassa määräsanoihin

(numeraalit *kahdeksan, yhdeksän* sekä taivutusmuodot numeraaleista *yksi, kaksi* ja verbeistä *tehdä, nähdä, lähteä*).

Samantyyppisiä vaikeuksia ennustaa tulevaa syntyy myös *ts*-yhtymän edustusta tarkasteltaessa. Heikon asteen yksinäis-*t*:llinen edustus on saamassa jalansijaa Vas-kivedellä *tt*-yhtymän sisältävän variantin kustannuksella esimerkiksi sanoissa *itse, katsella* ja *etsiä*, mutta Nahkolan ja Saanilahden mukaan jää nähtäväksi, onko kyse pelkästään leksikaalistumisilmiöstä vai eteneekö *t*-edustus äänteenmuutoksen kaltaisesti tuottamaan sanastossa laajemmaltikin *tt* : *t* -tyyppistä vaihtelua. Vanhalle *tt*:lliselle variantille voi kuitenkin tulkita variaatiota elossa pitävät funktionsa: nuorimman ikäryhmän pojilla *tt*:llinen edustus on »arvaamattomasti» vallannut takaisin menettämiään asemia, mikä voisi jälleen viitata ikävaihesidonnaiseen antinormatiivisuuteen. Koska *ts* ja *t* ovat edellisillä ikäpolvilla saaneet koko ajan lisää suosiota, on *tt*-variantin käyttäminen nuorelle polvelle tehokas erottautumiskeino.

Pääpainottoman tavun diftongi konditionaaleissa lukeutuu sekin yleiskielistyvien piirteiden joukkoon: vuoden 1986 aineiston vanhimmilla puhujilla murteelliset lyhentyneet diftongit tyyppiä *sanosin, pyytäsit* olivat miltei yksinomaisia, kun taas muissa ikäryhmissä diftongien osuus oli sitä suurempi, mitä nuoremasta ikäryhmästä on kyse. Diftongin palauttamista selitetään ensisijaisesti lingvistisin syin: sitä tukeviin niiden muotoryhmien malli, joissa morfologiset distinktiot ovat todella vaarantuneet diftongien menetettyä jälkikomponenttinsa ja joihin diftongia on täten alettu jälleen palauttaa (esim. monikkomuoto *talossa*). Kirjoittajat miettivätkin, kykeneekö palautusmuutos tulevaisuudessa tarttumaan konditionaalista myös muihin sellaisiin muotoryhmiin, joissa diftongin *i* ei ole morfeemi (esim. *punanen, kirjottaa*).

MURREHAKUISIA PIIRTEITÄ

Murrehakuisista piirteistä olivat *eA*-, *OA*-vokaaliyhtymissä murteelliset pitkävokaaliset muodot (*karkee, palloo*) enemmistöinä kummankin aineiston kaikissa ikäryhmissä. Samoin *si*-loppuisten verbien imperfekti- ja konditionaalimuodot esiintyivät aineistossa valtaosin murteellisina eli loppu-*i*:ttöminä. Viimeksi mainitun piirteen yhteydessä Nahkola ja Saanilahti viittaavat kuitenkin erääseen mielenkiintoiseen havaintoon: *i*-loppuisia konditionaaleja esiintyi vuoden 1986 aineistossa poikkeuksellisen paljon erääseen samaan perhekuntaan kuuluvilla puhujilla, jotka käyttivät vuoden 1996 aineistossa loppu-*i*:ttä huomattavasti vähemmän kuin edellisellä haastattelukierroksella mutta edelleen muita informantteja enemmän.

Erityisen mielenkiintoiseksi osoittautui kuitenkin murrehakuisiin piirteisiin kuuluvan 3. infinitiivin illatiivin edustus: tunnuksettomat muodot tyyppiä *lähteen, sanoon* olivat kymmenessä vuodessa kyllä lisääntyneet, mutta nuorimmissa ikäryhmissä oli jo alettu karsia murteellisia muotoja. Tämä on yllättävää sen valossa, että tunnuksettomia illatiiveja on pidetty ekspansivisena murrepiirteinä. Nahkola ja Saanilahti toteavat (s. 101–102), että miehet ovat vieneet katomuutosta eteenpäin nopeammin ja pitempään kuin naiset, mutta tunnukselliset muodot näyttäisivät olevan jälleen palauttamassa naisten puhekieleen. Variaation kompleksisuutta monen tekijän summana kuvaa kuitenkin se, että vaihtelu on selitettävissä ja jäsennettävissä myös kielensisäisten syiden perusteella: yleiskielisen variantin kasvu ilmeni pikemmin kaksitavuisissa verbivartaloissa (esim. *hakkaamaan*), kun taas pidemmistä verbeistä käytettiin mieluummin tunnukseton asua (*käveleen*).

Pikapuhemuotojen variaatiosuhteita tar-

▷

kasteltaessa kävi sen sijaan ilmi, ettei yleistyneen *mä*-variantin vaihtelu korreloinut puhujan sukupuolen mukaan. Täysien muotojen (*minä* ja *ole*-) edustus on kuitenkin juuri tässä aineistossa mielenkiintoinen, sillä täydet muodot kuuluvat myös vanhaan murteeseen, mikä voisi selittää vanhojen miesten käyttämiä täysisiä muotoja *olla*-verbistä. Mitä nuorempi puhuja on, sitä todennäköisemmin hän mieltänee täyden variantin kuitenkin yleiskielen piirteeksi. Juuri tällaiset assosiaatiot ja eri kielimuotoihin liittyvät asenteet saattavatkin selittää täysien muotojen harvinaisuutta nuorimmalla ikäryhmällä; samankaltaisiin variaatiojakaumiin voi näin kätkeytyä hyvinkin erilaisia syitä ja selityksiä.

Kaikkiaan varianttijakauman muutosherkkyys kymmenen vuoden aikana oli tarkastelluissa piirteissä erityisen suuri silloin, kun kumpikaan kilpailevista varianteista ei ollut ensimmäisellä haastattelukierroksella ollut selvästi voitolla. Tämä viittaa Nahkolan ja Saanilahden mukaan siihen, että runsaasti variaatiota sisältävässä idiolektissa voi tapahtua suuriakin muutoksia puhujan elinaikana; näennäisaikamenetelmän oletus yksilön idiolektin muuttumattomuudesta ei siis välttämättä vastaa aina todellisuutta. Raportin idiolektittainen kielenpiirteiden tarkastelu paljastaa myös sen, että (tässäkin) aineistossa oli sellaisia puhujia, joiden variaatiojakauma poikkesi oman ikäryhmän tai muiden samaa sukupuolta olevien informanttien vaihtelusuhteista. Yhteisön kieli on siis idiolektien keskiarvo; juuri tietynlaisen variaatiojakauman sisältävänä reaalisenä ja todella kuultavissa olevana kielimuotona sitä ei ole olemassa.

METODIN TOTUUSARVO

Luvussa 4 idiolekteja tutkitaan iän ja sukupuolen mukaan ryhmiteltynä, ja tuloksena

on monia mielenkiintoisia korrelaatioita variaation ja sosiaalisten tekijöiden välillä. Tulosten mukaan esimerkiksi naisten puhe oli miesten puhetta alttiimpaa muuttumaan vielä myöhemmälläkin iällä, ja useimmiten kyse oli juuri yleiskielistymismuutoksista toisin kuin vanhoilla ja keski-ikäisillä miehillä, joiden kieli oli muuttunut niin murteellisempaan kuin yleiskielisempäänkin suuntaan. Nuorten miesten kielessä oli kymmenessä vuodessa tapahtunut kuitenkin suurempia muutoksia kuin keski-ikäisten ja vanhojen miesten idiolekteissa. Siirtymistä aikuisikään voi siis ainakin miehillä pitää Nahkolan ja Saanilahden mukaan taitekohtana, jolloin puhe muuttuu enemmän kuin myöhemmin elinaikana. Näennäisaikamenetelmän todistusvoimaan on siis suhtauduttava varovaisen kriittisesti, sillä kouluikäisten ja nuorten edustuksen nojalla ei voi kovin varmasti ennustaa yhteisön tulevia kielenmuutoksia.

Ikään kuin selityksenä havaituille korrelaatiosuhteille Nahkola ja Saanilahti toteavat jälleen luvussa 5 (s. 214), että vaihtelua voidaan hyödyntää sekä puhetilanteitaisten että puhujaryhmittäisten erojen ilmentämiseen. Tässä voisi viitata paitsi edellä mainittuihin nuorisokieleen assosioituvien piirteisiin myös keski-ikäisten puheessa havaittuihin niin sanottuihin valemuuksiin (esim. aineiston *ts*- ja *tk*-yhtymät): jonkin, yleensä yleiskielisen variantin painottuminen keski-ikäisten puheeseen on tulkittu puhujaryhmiä erottamaan tarkoitukseksi stabiiliksi variaatiosuhteeksi, jolloin ei kuitenkaan ole kyse varsinaisesta kielenmuutoksesta, sillä variantin osuus on keski-ikäisillä aina suurempi kuin vanhoilla. Näennäisajassa tehtyihin havaintoihin perustunut ennuste toteutui tutkimuksessa silti kaikkiaan kohtuullisen hyvin, sillä yli 70 prosentissa tapauksista »synkroninen variaatiokuva kertaantuu diakronisessa prosessissa» (s. 124). Todellisen muutoksen ja

näennäisaikaennusteen välillä oli siis vastavuutta: uuden aineiston nuorimman ikäryhmän variaatioedustus oli suureksi osaksi vanhan aineiston perusteella syntyneen näennäisaikaennusteen mukainen.

Kirjan viimeisessä luvussa esitetään vielä tiivistetysti tutkimuksen havainnot. Tämä on tarpeen, sillä teos vaatii lukijaltaan melkoista valppautta ja tarkkaavaisuutta, kun aineistoa tarkastellaan ja analysoidaan vaihtelevista näkökulmista. Variaatio yksilön ja yhteisön mutta myös kielisysteemin sisäisenä ilmiönä kuvataan tutkimusraportissa tarkasti, mutta vaihtelun selitykset ovat pääasiassa lingvistisiä. Tutkimus osoittaa monia korrelaatioita variaation ja sosiaalisten tekijöiden välillä, mutta on huomattava, että havaitut korrelaatiot sinänsä eivät vielä ole variaation selitys — vasta korrelaation syiden pohdintaa voisi pitää variaation todellisenä selittämisenä. Nahkolan ja Saanilahden tutkimusraportissa hahmotetaan vallitsevia tendenssejä, jotka herättävätkin lukijan mielessä monia kysymyksiä: Miksi keski-ikäiset yleiskielistyvät? Miksi juuri naiset ovat yleiskielistymismuutosten johdossa? Miksi tytöt ovat puhujajoukko- na poikia homogeenisempi ryhmä? Miksi nuoret haluavat kielellisesti(kin) erottua vanhemmasta väestä?

AJASSA MUKANA

Näennäisaikamenetelmän totuusarvon testaamisen lisäksi Vaskiveden murteen tutkimuksen tavoitteena on kuvata yleiskielisten ja murteellisten varianttien välistä ristive- toa eri-ikäisten idiolekteissa. Vaskiveden aineistossa yleiskielistymismuutokset ovat kiistatta edenneet murteellistumismuutok- sia ripeämmin, mutta Nahkola ja Saanilah- ti toteavat (s. 214), että yleiskielen soluttau- tuminen murrevarianttien lomaan suoma- laisten arkipuheessa on nuori ja keskeneräi- nen prosessi, jonka kehitystä ei reaaliaika-

tutkimukseenkaan tuloksiin nojaten voida ennustaa. Ennusteita tehtäessä kannattaa pitää mielessä myös arvaamattomina ja yl- lätyksellisinä kuvastuvat, kenties kerta kaikkiaan selittämättömiksi jäävät kielen muutokset. Tutkimustuloksia on siis jatku- vasti päivitettävä, mikäli halutaan paikkan- sapitävää tietoa kielen muuttumisesta. Jo pelkkä ajan kuluminen tuokin variaationtut- kijalle jatkuvasti lisää aineistoa: onhan tut- kimusobjekti ajassa, paikassa ja käyttäjil- lään elävä ja muuttuva ilmiö. ■

KATARIINA NISULA

Sähköposti: katariina.nisula@helsinki.fi

LÄHTEET

LABOV, WILLIAM 1994: *Principles of linguistic change I: Internal factors*. Oxford: Blackwell.

PAUNONEN, HEIKKI 1995: *Suomen kieli Hel- singissä. Huomioita Helsingin puhe- kielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.